

موانع و محدودیت‌های قانونی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران و ترکیه

مهرداد داراب‌پور*

سمیه خضولو**

DOI: 10.22096/law.2022.86803.1257

[تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۲۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۳/۲۵]

چکیده

تسهیلات کارساز قانونی در سرمایه‌گذاری، رابطه‌ای مستقیم با رشد و توسعه اقتصادی دارد. به دلیل وجود موانع و محدودیت‌های مختلف، هنوز سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران، در مقایسه با کشورهای همسایه از جمله ترکیه به حد مطلوب نرسیده و بسیار کمتر از ظرفیت‌های موجود و امکانات بالقوه این کشور است.

موانع مختلفی در راه سرمایه‌گذاری خارجی، از جمله موانع سیاسی امنیتی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و به‌ویژه قانونی وجود دارد. تمرکز این پژوهش، بر عوامل قانونی است. در حقوق ایران، پذیرش سرمایه‌گذاری طبق قاعده کلی، منوط به گزینش و تأیید دولت است و به‌صورت استصوابی عمل می‌شود؛ در حالی که در ترکیه این پذیرش استطلاعی و نظارتی است. همچنین اینکه در ترکیه حیطه فعالیت سرمایه‌گذاران گسترده است و برخلاف ایران، صنایع و معادن بزرگ و مادر در انحصار ارگان‌های دولتی و نیمه‌دولتی نیست. دخالت حداقلی قانونی در ترکیه و در مقابل گستردگی این‌گونه دخالت‌ها در ایران، با وضع قوانین نسبتاً نامطلوب و غیر شفاف استملاک اموال غیرمنقول، کارگری، مالیاتی و مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها باعث شده است که سرمایه‌گذاران به ترکیه روی آورند و از ایران گریزان باشند. این پژوهش در تلاش است با اندیشیدن تمهیداتی، موانع قانونی در راه سرمایه‌گذاری مرتفع گردد.

واژگان کلیدی: سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی؛ نظارت استصوابی؛ استملاک اموال غیرمنقول؛ حقوق کارگری؛ مالیاتی؛ مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها؛ رشد و توسعه.

* استاد تمام گروه حقوق تجارت بین الملل دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. «نویسنده مسئول»

Email: Info@DrDarabpour.ir

Email: somayeh.khezlerlow@gmail.com

** دانشجوی دکتری حقوق تجارت بین الملل، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

مقدمه

سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نوعی از سرمایه‌گذاری برون‌مرزی است که به‌وسیله یک شخص حقیقی یا حقوقی مقیم در یک کشور با هدف دستیابی به «سود بلندمدت» در یک بنگاه اقتصادی در کشوری دیگر، صورت می‌پذیرد. عمدتاً در این نوع سرمایه‌گذاری کنترل و مدیریت بنگاه اقتصادی سرمایه‌پذیر به‌صورت کلی یا جزئی در اختیار سرمایه‌گذار خارجی قرار می‌گیرد.^۱

به‌طور معمول، تابعیت یک سرمایه‌گذار مبنای تعیین خارجی بودن سرمایه‌گذاری تلقی می‌شود. در این صورت، مبدأ سرمایه‌گذاری، به‌ویژه سرمایه اولیه، عامل قاطع و تعیین‌کننده‌ای برای احراز خارجی بودن سرمایه‌گذاری برشمرده نمی‌شود.^۲ برخی از کشورها، به‌منظور تشویق سرمایه‌گذاری، سرمایه اتباع خود را که منشأ خارجی دارد نیز در زمره سرمایه‌گذاری خارجی به‌شمار می‌آورند.^۳

در حقوق ایران، به‌موجب ماده ۳ قانون تشویق و حمایت سرمایه‌گذاری خارجی مصوب ۱۳۸۱ (از این به بعد «قانون تشویق») سرمایه‌گذاری خارجی به دو طریق قابل پذیرش است: الف. سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در زمینه‌هایی که فعالیت بخش خصوصی در آن مجاز است و ب. سرمایه‌گذاری خارجی در کلیه بخش‌ها در چهارچوب روش‌های «مشارکت مدنی»، «بیع متقابل» و «ساخت، بهره‌برداری و واگذاری» که برگشت سرمایه و منافع حاصله صرفاً از عملکرد اقتصادی طرح مورد سرمایه‌گذاری ناشی شود و متکی به تضمین دولت یا بانک‌ها و یا شرکت‌های دولتی نباشد. این در حالی است که در ترکیه، سرمایه‌گذاری مستقیم بدون ضرورت رعایت ترتیبات قراردادی، حتی در سرمایه‌گذاری‌های بزرگ، امکان‌پذیر است. به‌عبارت‌دیگر، حیطة سرمایه‌گذاری در ترکیه، بسیار وسیع‌تر و مطلوب‌تر از ایران است و محدودیت قابل توجهی ندارد.

گزارش سالانه آنکتادا، با توجه به آمار ارائه‌شده از سوی کشورهای مختلف، به بررسی کمی و کیفی سرمایه‌گذاری خارجی در جهان، یعنی بیش از ۱۵۰ کشور پرداخته است. طبق این گزارش، ایران در سال ۲۰۱۵ برای سومین سال متوالی در جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی با کاهش روبه‌رو بوده است. ایران از ۳۰۵۰ میلیون دلار در سال ۲۰۱۳ میلادی و ۲۱۰۵ میلیون دلار در سال ۲۰۱۴ میلادی به ۲۰۵۰ میلیون دلار در سال ۲۰۱۵ میلادی تنزل پیدا کرده است. این در حالی است که ترکیه در سال ۲۰۱۵ به‌عنوان بزرگ‌ترین واردکننده سرمایه در غرب آسیا، جذب سرمایه خارجی با ۳۶ درصد افزایش به حدود ۱۷ میلیارد دلار، یعنی بیش از هشت برابر ایران بوده است.

1. Golub, S. S. *Measures of Restrictions on Inward Foreign Direct Investment for OECD Countries*, (OECD Economics Department Working Papers: OECD Publishing, 2003) 20.

۲. علی حاتمی و اسماعیل کریمیان، حقوق سرمایه‌گذاری خارجی در پرتو قانون و قراردادهای سرمایه‌گذاری (تهران: نیسا، ۱۳۹۳)، ۳۳.

۳. عبدالحسین شیروی، حقوق تجارت بین‌الملل (تهران: سمت، ۱۳۹۷)، ۴۳۳.

موانع و محدودیت‌های قانونی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران و ترکیه / داراب‌پور و خضولو ۹

به این ترتیب، ترکیه در رتبه پنجمین واردکننده سرمایه در بین کشورهای در حال توسعه آسیا قرار گرفته است. جالب توجه است که امارات متحده عربی نیز ۱۱ میلیارد دلار و عربستان سعودی ۸ میلیارد دلار جذب سرمایه خارجی داشته‌اند که به ترتیب حدود ۵ و ۴ برابر ایران بوده است.^۱

با لغو تحریم‌های بین‌المللی، تمایل قابل توجهی از سوی سرمایه‌گذاران خارجی و علاقه‌مندان به کسب‌وکار برای مشارکت با ایران به وجود آمد و رتبه اعتباری بین‌المللی این کشور، بهبود یافت.^۲ در سال ۲۰۱۶ میلادی، با افزایش ۶۴ درصدی، رقم سرمایه‌گذاری خارجی بالغ بر ۳۳۷۲ میلیون دلار شد. به‌رغم این افزایش و با توجه به ظرفیت‌های بالقوه موجود در کشور، میزان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران (حدود ۴/۳ میلیارد دلار) در مقایسه با کشورهای منتخب منطقه بسیار کم است. در مقایسه با ایران، به‌موجب گزارش ۲۰۱۷ آنکتاد، ترکیه در سال ۲۰۱۶ میلادی با وجود ناامنی داخلی و کودتای نظامی نافرجام ۱۵ جولای ۲۰۱۶^۳ و کاهش ۲۹ درصدی سرمایه‌گذاری خارجی در مقایسه با سال قبل، ۱۲ میلیارد دلار سرمایه خارجی جذب کرده که سه و نیم برابر ایران است.^۴

در سال ۲۰۱۷، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران با ۵۰ درصد افزایش به حدود ۵ میلیارد و ۱۹ میلیون دلار رسید.^۵ اما در سال ۲۰۱۸ با کاهش ۳۰ درصدی مواجه شد.^۶ در سال ۲۰۱۷، ترکیه برای دومین سال متوالی با کاهش سرمایه‌گذاری خارجی مواجه شد و این مقدار به ۱۱ میلیارد و ۴۷۸ میلیون دلار رسید،^۷ اما در سال ۲۰۱۸ این مقدار با قدری افزایش تقریباً بالغ بر ۱۳۷ میلیارد دلار شد.^۸

طبق پژوهشی میدانی که از بیش از ۳۰۰ طرح سرمایه‌گذاری خارجی تحت پوشش قانون تشویق و حمایت سرمایه‌گذاری خارجی در کشور در طی ۲۳ سال (از سال ۱۳۷۲ تا سال ۱۳۹۳) انجام شد، همه موانع و مشکلات پیش روی طرح‌های سرمایه‌گذاری خارجی موصوف، شناسایی

1. *United Nations Conference on Trade and Development*, Geneva: (UNITED NATIONS PUBLICATION, 2017), 186.

2. Nader Habibi, "Turkey and Iran: Growing Economic Relations Despite Western Sanctions", *Waltham: Published by Crown Center for Middle East Studies, Brandies University*, no. 62. (2012), 115.

3. Muhittin Ataman, *July 15 Coup Attempt in Turkey, Context, Causes and consequences* (Turkey: Published by Turkuvaz Haberleşme Yayıncılık A.Ş., 2017), 27.

4. *United Nations Conference on Trade and Development*, 186.

۵. هرچند طبق گزارش آنکتاد ۲۰۱۸، این افزایش پنجاه درصدی نیز مدیون مشارکت خارجی در بخش نفت و گاز پس از برجام بوده است.

۶. ۳ میلیارد و ۴۸۰ میلیون دلار.

7. *United Nations Conference on Trade and Development*, (Geneva: UNITED NATIONS PUBLICATION, 2018), 186.

8. *United Nations Conference on Trade and Development*, (Geneva: UNITED NATIONS PUBLICATION, 2019), 214.

و مورد بالایش و ارزیابی قرار گرفت. با توجه به میزان مشکلات شناسایی شده و درگیری شرکت‌ها و سرمایه‌گذاران خارجی با مشکلات متعدد و تأثیرگذاری این مشکلات بر فعالیت طرح‌های سرمایه‌گذاری خارجی، این نتیجه حاصل شد که هرچند متغیرهای بین‌المللی و موانع و مشکلات خارجی در عدم موفقیت کشور برای جذب سرمایه‌های خارجی مؤثر بوده، ولی تأثیر موانع و مشکلات مطرح‌شده داخلی به اندازه‌ای زیاد بوده است که در صورت عدم وجود مشکلات خارجی، مشکلات داخلی همچنان راه رشد و توسعه سرمایه‌گذار خارجی را می‌بندد.^۱

شباهت‌های فرهنگی، جغرافیایی و اقتصادی در ایران و ترکیه و اینکه این کشور همسایه می‌تواند الگویی (مثبت یا منفی) برای دیگر کشورهای در حال توسعه باشد،^۲ باعث گردید که این پژوهش مقایسه‌ای با کشور ترکیه صورت پذیرد. ایران و ترکیه به دلیل موقعیت جغرافیایی، تاریخی، ژئوپلیتیکی، جمعیتی و هویت فرهنگی در منطقه خاورمیانه، جزء مهم‌ترین کشورها به شمار می‌آیند. از سویی، ایران می‌تواند پل ارتباطی ترکیه با آسیای میانه باشد و از سوی دیگر، ترکیه نقش کلیدی را به‌عنوان دروازه اروپا برای ایران بازی می‌کند.^۳

در این پژوهش، اساس مطالعه بر کاوش و بررسی قوانین و مقررات مربوط به محدودیت‌ها و موانع قانونی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در این دو کشور است. به‌طور طبیعی، هرگونه قوانین و مقرراتی که در ارتباط با محدودیت‌ها و موانع سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی تصویب شده است، مورد بررسی و تجزیه و تحلیل حقوقی قرار می‌گیرد. بررسی‌های انجام‌گرفته نشان می‌دهد که عمده نکات مؤثر بر محدودیت‌ها و موانع سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در مقایسه با ترکیه، در پنج مورد عمده خلاصه می‌شود: ۱. اعمال نظارت‌گزینشی و استصوابی؛ ۲. اعمال محدودیت در مالکیت خارجی؛ ۳. ایجاد محدودیت در استملاک اموال غیرمنقول؛ ۴. ایجاد محدودیت بر اساس قوانین کار و مالیاتی؛ ۵. مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها و کنترل و نظارت بر آن‌ها. این پنج موضوع به ترتیب در حقوق ایران و ترکیه مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

با بررسی پنج موضوع یادشده در این پژوهش، روشن می‌شود که کدام قوانین و مقررات مطلوب و مناسب سرمایه‌گذاری بوده است و کدامیک باعث ایجاد مانع و محدودیت در سرمایه‌گذاری می‌شود. به این طریق، می‌توان موانع و محدودیت‌ها را شناخت و برای رفع آن‌ها چاره‌اندیشی کرد.

۱. واقف بهروزی مفروزلو، علیرضا سلطانی، و مسعود میرزایی، «بررسی موانع و محدودیت‌های داخلی سرمایه‌گذاری خارجی در ایران (مطالعه میدانی ۳۰۰ طرح سرمایه‌گذاری خارجی تحت پوشش قانون سرمایه‌گذاری)»، نشریه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی ۷۴، (تابستان ۱۳۹۴): ۱۹۳ تا ۲۳۳.

2. Habibi Nader, *Turkey and Iran: Growing Economic Relations Despite Western Sanctions*, 62.

3. Taspınar Omer, *Turkey's middle east policies between neo- ottomanism and kemalism*, (Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace Publications Department, 2008), no.10.

۱. اعمال نظارت‌گزینشی و استصوابی

نظارت‌گزینشی و استصوابی به‌عنوان عنصر محدودکننده‌ی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به شمار می‌رود. البته، اثرات محدودکننده آن به روش اجرای این شیوه بستگی دارد. در برخی از کشورها، نهاد دولتی که وظیفه نظارت بر اعطای مجوزهای سرمایه‌گذاری را بر عهده دارد، مورد به مورد پیشنهادهای سرمایه‌گذاری خارجی را بررسی کرده، درباره اینکه آیا به آن سرمایه‌گذار مجوز سرمایه‌گذاری اعطاء شود یا نه تصمیم می‌گیرد. در برخی از موارد، نهاد مزبور شرایطی را مثل تکلیف به صادرات به سرمایه‌گذار خارجی تحمیل می‌کند. در برخی موارد دیگر، از سرمایه‌گذاران خارجی خواسته می‌شود منافع اقتصادی را نشان دهند که این امر می‌تواند هزینه‌ی ورود سرمایه را افزایش دهد و باعث تضعیف جریان سرمایه‌های خارجی شود،^۱ ولی در روش نظارتی صرف یا استطلاعی، یک اطلاع ساده، قبل یا بعد از سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، نمی‌تواند تأثیر منفی زیادی بر جریان سرمایه داشته باشد.^۲

۱-۱. نظارت استصوابی در ایران

به‌موجب ماده ۶ قانون تشویق، هیئتی با نام «هیئت سرمایه‌گذاری خارجی» به ریاست معاون وزیر امور اقتصادی و دارایی تشکیل شده است. همه مجوزهای سرمایه‌گذاری پس از تصویب هیئت مزبور با تأیید و امضای وزیر امور اقتصادی و دارایی صادر می‌گردد. مطابق با ذیل ماده ۶ قانون تشویق، در زمان بررسی تقاضای سرمایه‌گذاری خارجی، هیئت مزبور موظف به رعایت ضوابط مقررشده در ماده ۲ قانون است. در این ماده، اختیار بسیار گسترده‌ای به هیئت مزبور داده است که هر تقاضای سرمایه‌گذاری را که با مفاد ماده ۲ مغایر تشخیص دهند، رد نمایند! بند الف و ب این ماده، ضوابط بسیار کلی و مجملی برای پذیرش سرمایه‌گذاری خارجی مقرر داشته است:

الف. موجب رشد اقتصادی، ارتقای فناوری، ارتقای کیفیت تولیدات، افزایش فرصت‌های شغلی و افزایش صادرات شود.

ب. موجب تهدید امنیت ملی و منافع عمومی، تخریب محیط‌زیست، اختلال در اقتصاد کشور و تضییع تولیدات مبتنی بر سرمایه‌گذاری‌های داخلی نشود.

مفاد این دو بند، به‌اندازه‌ای گسترده و مبهم است که می‌توان با استناد به آن از ورود هر سرمایه‌گذار خارجی جلوگیری کرد. افزون بر آن، نیاز به تأیید وزیر امور اقتصادی و دارایی یک

1. Golub, S. S. "Measures of Restrictions on Inward Foreign Direct Investment for OECD Countries" 90.

2. Golub, S. S. "Measures of Restrictions on Inward Foreign Direct Investment for OECD Countries" 92.

مرحله جدید مشکل ساز، به روند پذیرش سرمایه‌گذاری خارجی اضافه می‌کند که معلوم نیست آیا وزیر امور اقتصادی و دارایی می‌تواند با وجود نظر هیئت از امضای مجوز سرمایه‌گذاری خودداری کند یا نه. ظاهر قانون دلالت بر این دارد که وزیر ملزم به تأیید نظر هیئت نیست. همچنین، هیئت مزبور ممکن است دسترسی سرمایه‌گذاری خارجی به سیستم بانکی برای دریافت ارز را برای انتقال اصل و سود سرمایه‌گذاری محدود نماید و سرمایه‌گذار را موظف کند که همه یا بخشی از اصل یا سود سرمایه‌گذاری را از طریق صادرات کالاها و خدمات تولیدی یا دیگر کالاهای ساخت داخل تأمین نماید. در نتیجه، ورود سرمایه‌گذاری خارجی به ایران کاملاً در اختیار دولت است و کارگزار دولت می‌تواند به دلایل گوناگون از ورود سرمایه‌گذاری خارجی به کشور جلوگیری کند.^۱

۲-۱. نظارت استطلاعی در ترکیه

اجرای راهکار دولت ترکیه در جذب هرچه بیشتر سرمایه‌ی خارجی، موجب اعمال مجموعه‌ای از تغییرات ساختاری و تصویب قانون جدید سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (در سال ۲۰۰۳) شده است. این تغییر اساسی، در واقع حرکت از یک سیستم گزینشی در جذب سرمایه‌گذاری به سوی یک سیستم تسهیل و نظارت کلی است. با توجه به این قانون، سرمایه‌گذاران خارجی دیگر نیازی به تحصیل مجوز یا تصویب‌نامه نخواهند داشت.

طبق ماده ۱ این قانون: «هدف از وضع این قانون ایجاد زمینه‌های مناسب برای جلب توجه و تمایل خارجی‌ان برای سرمایه‌گذاری مستقیم، حفظ حقوق سرمایه‌گذاران خارجی، تطبیق تعریف سرمایه و سرمایه‌گذاری با استانداردهای بین‌المللی، تغییر سیستم گرفتن اجازه و گواهی لازم برای تحقق یافتن سرمایه‌گذاری‌های مستقیم خارجی به سیستم استطلاعی و با تعیین اصول و اساس و سیاست‌های لازم، اقدام به افزایش میزان سرمایه‌گذاری‌های مستقیم خارجی است». دو سازمان دولتی، به نام‌های «کمیته هماهنگی بین دولتی» و همچنین «آژانس توسعه سرمایه‌گذاری»، وظیفه هماهنگی همه‌جانبه و حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی در ترکیه را بر عهده دارند. از سرمایه‌گذاران خارجی تنها ارائه اطلاعات آماری خاصی به اداره کل وزارت اقتصاد، بخش سرمایه‌گذاری خارجی به منظور توسعه سیستمی اطلاعاتی در خصوص سرمایه‌گذاری خارجی در ترکیه، خواسته می‌شود. آن‌ها همچنین باید معاملات انجام‌شده را به وزارت خزانه‌داری اعلام نمایند. چنین تعهداتی تحت مقررات خاص تعیین می‌شوند. به‌رغم این قانون، ارائه خدمات مالی،

۱. عبدالحسین شیروی، حقوق تجارت بین‌الملل (تهران: سمت، ۱۳۹۷)، ۴۵۹.

موانع و محدودیت‌های قانونی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران و ترکیه / داراب‌پور و خضریو ۱۳

از جمله بانکداری و بیمه و همچنین بخش نفت، به اجازه مخصوص از دستگاه دولتی مربوط برای هر دو سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی نیاز دارد.^۱

با توجه به مطالب گفته‌شده، اعمال نظارت استطلاعی جاذب سرمایه و اعمال نظارت استصوابی، حتی در صورت وجود استانداردها، دافع سرمایه‌گذاری خارجی به داخل کشور، محسوب می‌شود.

۲. اعمال محدودیت در مالکیت خارجی

محدودیت در مالکیت خارجی از بارزترین موانع ورود سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی است که معمولاً، به دلیل مصالح خاص، به صورت محدود کردن سهام شرکت‌ها و سرمایه سهامداران خارجی، در بخش‌های مورد نظر انجام می‌گیرد. حتی ممکن است هر نوع مالکیت خارجی در بخش‌های مورد نظر ممنوع شود. مالکیت انحصاری داخلی نیز اغلب در بخش منابع طبیعی اعمال می‌شود و فعالیت‌های کلیدی که به امنیت و دفاع ملی برمی‌گردد، معمولاً از قلمرو فعالیت خارجی‌ان استثنای شده است. در برخی از کشورها حضور بیگانگان در صنایع کشتی‌سازی، هواپیماسازی، رادیو-تلویزیون، صنایع بالادستی نفت و گاز به کلی ممنوع یا شدیداً دارای محدودیت است؛^۲ به عنوان مثال مالکیت خارجی در بخش انرژی و ماهیگیری در ایسلند و بخش نفت در مکزیک ممنوع است.^۳ هدف از چنین محدودیت‌هایی عمدتاً جلوگیری از سلطه شرکت‌های چندملیتی بر اقتصاد کشور، پذیرای سرمایه و مشارکت ملی در فعالیت‌های اقتصادی است.

۲-۱. اعمال محدودیت در مالکیت خارجی در قوانین ایران

در ایران، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، غالباً در زمینه‌هایی امکان‌پذیر است که فعالیت بخش خصوصی در آن مجاز است. معمولاً، در فعالیت‌هایی که در انحصار دولت است، سرمایه‌گذار باید ابتدا یکی از ترتیبات قراردادی مذکور در بند ب ماده ۳ یعنی «مشارکت مدنی»، «بیع متقابل» و یا «ساخت، بهره‌برداری و واگذاری» را با یکی از دستگاه‌های دولتی منعقد و سپس برای اخذ مجوز سرمایه‌گذاری به سازمان سرمایه‌گذاری مراجعه کند. این امر محدودیت‌های جدی را برای ورود سرمایه‌گذار خارجی در فعالیت‌های انحصاری دولت ایجاد می‌کند؛ زیرا یکم اینکه، سرمایه

1. Banks Act No.4389, Amended by Law No.4491, 4672 and 4743; Capital Market Law No.2499, Amended by Laws No.3794 and 4487 and the Relevant Communiqués; Financial Leasing Law No.3226; Insurance Supervision Law. No.7397, Amended by Statutory Decree No.539 of 1994; Petroleum Law No.6326 and Petroleum Market Law No.5015.

۲. عبدالحسین شیروی، حقوق تجارت بین‌الملل (تهران: سمت، ۱۳۹۷)، ۴۴۷.

3. Golub, S. S. "Measures of Restrictions on Inward Foreign Direct Investment for OECD Countries", 22.

گذاری خارجی باید یکی از ترتیبات قراردادی مذکور را با یک دستگاه دولتی مذاکره و منعقد نماید که امر ساده‌ای نیست و ممکن است آن دستگاه دولتی، شرط و شروط زیادی را مقرر نماید. دوم اینکه، انعقاد قرارداد با دستگاه‌های دولتی مستلزم طی تشریفات زیاد و از جمله رعایت قانون حداکثر استفاده از توان داخلی است که به موجب آن طرف خارجی باید دست کم ۵۱ درصد کالاها و خدمات مورد نیاز پروژه را از منابع داخلی تأمین کند.^۱

از جمله مواردی که هیئت سرمایه‌گذاری طبق قانون تشویق، باید آن را مورد بررسی قرار دهد این است که پذیرش سرمایه‌گذاری خارجی متضمن اعطای امتیاز از سوی دولت به سرمایه‌گذاران خارجی نباشد؛ مقصود از امتیاز، «حقوق ویژه‌ای است که سرمایه‌گذار خارجی را در موقعیت انحصاری قرار می‌دهد».^۲

به موجب قوانین خاص نیز محدودیت‌هایی برای سرمایه‌گذاران خارجی اعمال می‌شود، از جمله: به موجب ماده ۳۱ قانون پولی و بانکی کشور مصوب ۱۳۵۱، حداکثر میزان مشارکت اتباع خارجی در بانک‌های ایرانی ۴۰ درصد سرمایه‌ی بانک تعیین شده است. بیمه نیز از جمله مواردی است که میزان مشارکت سرمایه‌گذاران خارجی در آن محدود است؛ به موجب ماده ۳۵ قانون تأسیس بیمه مرکزی ایران حداکثر مشارکت خارجی‌ان در خدمات بیمه‌ای ۲۵ درصد سهام است.

۲-۲. اعمال محدودیت در مالکیت خارجی در قوانین ترکیه

در ترکیه، نقش دولت به‌طور عمده به توسعه زیرساخت و ارائه خدمات عمومی محدود شده است. سیاست اقتصادی جدید در پی خصوصی‌سازی بنگاه‌های اقتصادی دولتی مانند تولید برق، شرکت‌های توزیع، افزایش ادغام اقتصاد داخلی با اقتصاد جهانی و جذب هرچه بیشتر سرمایه‌های خارجی به ترکیه است. با وجود این، قوانین ترکیه نیز سرمایه‌گذاری خارجی در بخش‌هایی را محدود کرده است و این محدودیت‌ها به‌رغم قانون سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به قوت خود باقی مانده‌اند، ولی ممنوعیت سابق درباره تعلق اکثریت سهام به سهامداران یا سرمایه‌گذاران خارجی در شرکت‌ها، لغو شده است.

امروزه، سرمایه‌گذاران خارجی باید همان مواردی را رعایت نمایند که یک سرمایه‌گذار در هنگام تأسیس شرکت و یا ایجاد شعبه‌ای از یک شرکت باید رعایت کند. با این حال، برای تصویب مالکیت سهام و حق رأی جهت رسیدن به حد نصاب خاصی در انواع خاصی از شرکت‌های قانونی، شرایط ویژه‌ای وجود داشته و مشارکت سهامداران خارجی در شرکت‌های رادیویی - تلویزیونی به ۵۰

۱. عبدالحسین شیروی، حقوق تجارت بین‌الملل (تهران: سمت، ۱۳۹۷)، ۴۴۸.

۲. بند ج ماده ۲ قانون تشویق و حمایت سرمایه‌گذاری خارجی مصوب ۱۳۸۱.

موانع و محدودیت‌های قانونی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران و ترکیه / داراب‌پور و خضریو ۱۵

درصد و در شرکت‌های حمل‌ونقل دریایی و حمل‌ونقل هوایی خاصی به ۴۹ درصد محدود شده است.^۱ همچنین، با توجه به قانون خرید و فروش برق، شرکت‌های خارجی نمی‌توانند سهم خرید و فروشی داشته باشند که آنان را قادر به کنترل تولید، انتقال و یا توزیع برق نماید.^۲

از آنچه گفته شد، می‌توان دریافت که حیطه فعالیت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران، با توجه به اینکه صنایع بزرگ و مادر در انحصار دولت بوده و خارج از نفوذ بخش خصوصی است و سرمایه‌گذاران در صورت تمایل به فعالیت در این زمینه باید ترتیبات خاص قراردادی را رعایت نمایند، به مراتب محدودتر از ترکیه است.

۳. محدودیت در استملاک اموال غیرمنقول

یکی دیگر از محدودیت‌های سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، محدودیت در تملک اموال غیرمنقول اتباع خارجی، به‌ویژه سرمایه‌گذاران خارجی است. مهم‌ترین فلسفه‌ی ایجاد این محدودیت، جلوگیری از سلطه بیگانگان از طریق تصرف اراضی مملکت است. نظیر چنین قوانین و مقرراتی در اکثریت قریب به اتفاق کشورهای جهان وجود دارد.^۳

۳-۱. محدودیت در استملاک اموال غیرمنقول در ایران

تبصره ماده (۲) قانون تشویق مقرر می‌دارد: «قانون مربوط به تملک اموال غیرمنقول اتباع خارجی مصوب ۱۳۱۰/۳/۱۶ کماکان به قوت خود باقی است؛ تملک بر نوع زمین به هر میزان به نام سرمایه‌گذار خارجی در چهارچوب این قانون مجاز نیست». این تبصره شرایط و محدودیت تملک اموال غیرمنقول به‌وسیله سرمایه‌گذار خارجی را مقرر کرده است. به‌موجب این تبصره، از یک سو بر اعتبار قانون «راجع به تملک اموال غیرمنقول اتباع خارجی» تأکید شده است و از سوی دیگر، تملک هر نوع زمین به هر میزان به نام سرمایه‌گذار خارجی در چهارچوب قانون تشویق و حمایت ممنوع اعلام شده است. ظاهراً تدوین چنین تبصره‌ای تا حدود زیادی سبب می‌گردد در اهداف ناشی از تدوین قانون سرمایه‌گذاری فاصله به وجود آید؛ زیرا تأکید بر نکاتی که برخلاف تمایل سرمایه‌گذاران خارجی است، در قانون تشویق و حمایت سرمایه‌گذاری خارجی، نامطلوب است.

1. Ozlem Kizil, Voyvoda, and GulIncesulu, AyseBicer, *Foreign Investment Review Mergers National Interest & National Security In 26 Jurisdictions World Wide*, (Turkey: Published By Law Business Research Ltd, 2012), 105.

2. Matus Mario, *Trade Policy Review Mechanism*, (World Trade Organization (WTO), 2017), 192/22.

۳. اکبر طلاچی طرقي و يحيى مزروعى ابيانه، «بررسی لزوم قانونگذاری جدید در خصوص تملک اموال غیرمنقول توسط اتباع بیگانه»، فصلنامه بررسی‌های حقوق عمومی، شماره ۱، شماره ۲، (۱۳۹۱): ۱۲۳-۱۵۲.

در حقوق ایران، درباره تملک اموال غیرمنقول به وسیله اشخاص خارجی، افزون بر قانون یادشده، آیین‌نامه‌ای با عنوان «آیین‌نامه استملاک اتباع بیگانه» مصوب ۱۳۲۸/۵/۱۰ در خصوص اجازه استملاک محدود و مشروط اموال غیرمنقول به وسیله اشخاص خارجی به تصویب رسیده است. طبق ماده ۳ آیین‌نامه مزبور، شرایط ذیل برای اتباع خارجی که در ایران به استملاک ملکی برای سکونت یا صنعت یا محل کسب خود تمایل دارند، مقرر شده است:

الف. «تقاضا مخالف با مقررات عهدی دولت ایران نباشد».

ب. «تقاضا مخالف قوانین ایران و انتظامات عمومی کشور نباشد».

ج. «در کشور متبوع متقاضی اتباع و شرکت‌ها و مؤسسات ایرانی هم حق استملاک داشته و بتوانند دست‌کم همان مقدار ملک را عملاً تحصیل نمایند» ...

چنانچه سرمایه‌گذاری خارجی به تشکیل شرکت ایرانی (شرکت پروژه) بینجامد، تملک اموال غیرمنقول به هر میزان که برای اجرای پروژه نیاز است، به نام این شرکت و صرف‌نظر از تابعیت سهام‌دار مجاز است. در واقع، از آنجاکه بنگاه اقتصادی سرمایه‌پذیر، شرکت ایرانی جدید یا موجود است و شخصیت حقوقی ایرانی برشمرده خواهد شد، در صورتی که تشکیل و مرکز اصلی آن در ایران باشد،^۱ به لحاظ تابعیت ایرانی خود (صرف‌نظر از تابعیت سهام‌دار آن) قادر است هر میزان زمین را که برای اجرای پروژه لازم است، تملک نماید. همچنین، چنین شرکتی برای استملاک مال غیرمنقول در عمل نیز با مشکلی مواجه نخواهد شد؛ زیرا می‌تواند با توجه به تابعیت ایرانی خود با مراجعه به دفترخانه اسناد رسمی، به نقل و انتقال هرگونه ملکی اقدام نماید.

۳-۲. محدودیت در استملاک اموال غیرمنقول در ترکیه

به دلیل سیاست‌های دولت فعلی با هدف جذب سرمایه‌گذاری خارجی در ترکیه و برای اطمینان از همکاری قوی با کشورهای شرقی، روش کسب املاک به وسیله خارجی‌ان، با آخرین اصلاحات انجام‌شده در قانون ثبت املاک، کاملاً تعدیل شده است. قانون «اصلاح قانون ثبت املاک، شماره ۶۳۰۲» در دوم ژانویه ۲۰۱۱ به مجلس بزرگ ملی ترکیه تقدیم شد و به تصویب رسید. این قانون، ناظر بر اصلاح مقررات استملاک اموال غیرمنقول از سوی اشخاص حقیقی خارجی، شرکت‌های قانونی تأسیس‌شده در خارج از ترکیه و شرکت‌های با سرمایه خارجی تأسیس‌شده در ترکیه است. این قانون برای اصلاح مواد ۳۵ و ۳۶ قانون ثبت املاک ترکیه وضع شده است.

۱. ماده ۱ قانون ثبت شرکت‌ها مصوب ۱۳۱۰.

این قانون تا به امروز، مفصل‌ترین قانون کشور ترکیه درباره تحصیل اموال غیرمنقول به‌وسیله سرمایه‌گذاران است. به‌موجب این قانون، بسیاری از اختیارات گذشته که متعلق به قانون‌گذار بوده به شورای وزیران محول شده است. یکی از مهم‌ترین اختیاراتی که به دولت اختصاص داده شده بود، تعیین شهروندان کشورهای خارجی بر مبنای اصل «رفتار متقابل» بود که آنان را به خرید املاک و حقوق مربوطه به آن قادر می‌ساخت. این اصل که برای اطمینان از فرصت‌های عملی و قانونی فروش ملک به اتباع ترکیه در کشورهای خارجی بود، لغو شده است. با این حال، لیست منتشر شده از سوی هیئت‌وزیران، شهروندان برخی از کشورها را از خرید انواعی خاص از املاک محروم کرده است.

مقررات سابق تنها به شرکت‌های تجاری خارجی، به‌عنوان اشخاص حقوقی، خارجی اجازه خرید املاک می‌داد، اما به‌موجب اصلاحات جدید، افراد خارجی و شرکت‌های تجاری خارجی که در گذشته، حق کسب املاک را تنها برای اهداف مسکونی یا تجاری داشتند، می‌توانند به‌غیر از اهداف تجاری و مسکونی، زمین زراعی یا غیر زراعی بخرند، به شرطی که پروژه‌ای را در آن شروع کرده، در عرض دو سال مدارک آن را به وزارت مربوطه تسلیم نمایند.

با توجه به اصلاحات جدید، نهادهای بین‌المللی یا افراد خارجی و یا اشخاص حقوقی که صاحب ۵۰٪ یا بیشتر سهام در شرکت‌های ترکی هستند و یا حتی اگر اشخاص یادشده این مقدار سهام را نداشته باشند، اما با حق مدیریت قادر به استخدام و اخراج اکثریت افراد باشند، این‌گونه شرکت‌ها زمانی حق کسب غیرمنقول و یا حقوق مربوطه به آن‌ها را دارند که تملک در راستای انجام عملیات مقرر در اساسنامه‌شان باشد.^۱ تفاوت عمده بین این دو مقررات قدیم و جدید، بیانگر این واقعیت است که نسبت مشارکت برای اعمال محدودیت‌های قانونی کاهش یافته است. بند ۴ ماده ۳۶ آشکارا مقرر می‌کند که شرکت‌های ترکی با سرمایه خارجی که در چهارچوب تعاریف یادشده نیستند، می‌توانند در چهارچوب قوانین شرکت‌های تشکیل شده با سرمایه داخلی، اموال غیرمنقول را کسب نمایند و یا حقوقی در برابر آن داشته باشند.^۲

با اصلاحات جدید، محدودیت‌های دیگری نیز برطرف شده است. طبق قوانین سابق، کل مساحت تملک‌شده به‌وسیله اشخاص خارجی بیش از ۲/۵ هکتار نبود. این حد مجاز با آخرین اصلاحات ۲۰۱۲/۵/۳ تغییر کرده است. این اصلاحیه مقرر می‌کند که اشخاص خارجی در سراسر کشور، مجاز به کسب املاک تا ۳۰ هکتار هستند. هیئت‌وزیران می‌تواند این مقدار را تا دو برابر یعنی ۶۰ هکتار افزایش دهد. از سوی دیگر، در مواقعی که منافع ملی ایجاب کند،

۱. ماده ۲ قانون شماره ۶۳۰۲ (اصلاحیه ماده ۳۶ قانون ثبت زمین).

2. Onur Gulsaran Biricik Bengisu Dincer, *New Principle in Turkish Law Governing the Acquisition of Immovable Property by Foreign Investors*, (Turkey: Published by CerrHOGLU Law Firm, 2012), 2.

هیئت وزیران می‌تواند هر نوع محدودیتی را ایجاد کند و یا حتی تحصیل اموال غیرمنقول به وسیله اشخاص حقیقی خارجی و اشخاص حقوقی را که در خارج از ترکیه تأسیس شده‌اند، ممنوع نماید. افزون بر آن، قانون جدید، محدودیت مربوط به کل مساحت املاک تملک‌شده یا حقوق متعلق به آن توسط اشخاص خارجی را حفظ کرده است. طبق این مقررات، کل مساحت تملک‌شده به وسیله اشخاص خارجی در یک شهر نباید از ۱۰٪ میزان ملک‌های در مالکیت خصوصی آن شهر تجاوز کند.

شرکت‌های تأسیس‌شده در ترکیه با سرمایه خارجی، برای کسب املاک در مناطق نظامی ممنوعه، مناطق امنیتی نظامی و مناطق تعیین‌شده تحت ماده ۲۸ قانون شماره ۲۵۶۵، باید از ستاد ارتش ترکیه و برای کسب املاک در مناطق ویژه‌ی امنیتی از دفتر فرمانداری که غیرمنقول در آنجا واقع شده است، مجوز بگیرند.

روند تسهیل احتیاط‌آمیز استملاک اموال غیرمنقول در ترکیه، برخلاف ایران، موجب جذب سرمایه‌های فراوانی می‌شود.

۴. ایجاد محدودیت بر اساس قوانین مالیات و کار سرمایه‌گذاران خارجی

مهم‌ترین مسائلی که سرمایه‌گذار خارجی به‌طور معمول در مدت‌زمان فعالیت خود با آن‌ها روبرو می‌شود، مسئله مالیات شرکت‌ها و امور مربوط به کارکنان خارجی در دوره فعالیت است که به ترتیب مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۴-۱. امور مالیاتی

بازدهی خالص سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی متأثر از نظام مالیاتی کشورهای میزبان است و این نظام، به‌طور طبیعی بر انگیزه مبادرت به سرمایه‌گذاری اثر می‌گذارد. این انگیزش‌ها می‌تواند اجرای طرح‌های زیربنایی به‌وسیله سرمایه‌گذاران خارجی را سودآورتر جلوه داده و آن‌ها را به این امر ترغیب نماید یا بالعکس آنان را از سرمایه‌گذاری گریزان کند.

۴-۱-۱. رژیم مالیاتی در ایران

قانون مالیات‌های مستقیم سال ۱۳۶۶، با هدف افزایش درآمدهای مالیاتی تهیه و تنظیم و تصویب شده بود. به این دلیل، در رابطه با تشویق و جهت‌دهی به سرمایه‌های داخلی و خارجی به بخش تولید، کارایی لازم را نداشت. این قانون در سال ۱۳۸۰ و ۱۳۹۴ اصلاح شد و شرایط واقع‌بینانه‌تری را برای سرمایه‌گذاری مهیا کرد. در قانون قبل، نرخ مالیاتی به ۵۴٪ می‌رسید که گاه با

موانع و محدودیت‌های قانونی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران و ترکیه / داراب‌پور و خضولو ۱۹

عوارض دیگر برای شرکت‌ها و واحدهای تولیدی این نرخ به رقم ۶۷٪ هم می‌رسید. با اصلاح این قانون، برای درآمد اشخاص حقیقی ۳۵٪ و برای اشخاص حقوقی ۲۵٪ حداکثر نرخ مالیاتی تعیین شد. در اصلاحیه ۱۳۹۴ سعی بر آن بوده است که مالیات‌ها نه تنها کمترین اثر منفی بر انتظارات سرمایه‌گذاران از سودآوری سرمایه‌گذاری آن‌ها داشته باشد، بلکه سرمایه‌گذاری در امور تولیدی از انگیزه‌های مالیاتی مؤثری برخوردار گردد.^۱

اساس مالیات در ایران همواره بر درآمد اشخاص حقیقی و حقوقی استوار است. از آنجایی که سرمایه‌گذاران خارجی در اغلب موارد در راستای فعالیت خود اقدام به تشکیل شرکت فرعی می‌نمایند و با توجه به آنکه چنین شرکتی بر اساس ماده ۱ قانون ثبت شرکت‌ها تابعیت کشور ایران را کسب می‌نماید، شرکت مزبور مشمول پرداخت مالیات خواهد بود. همچنین، اشخاص حقیقی غیر ایرانی نیز از درآمدهایی که در ایران تحصیل می‌کنند، مشمول پرداخت مالیات هستند.

طبق تبصره ۴ ماده ۱۰۵ قانون مالیات‌های مستقیم: «اشخاص اعم از حقیقی یا حقوقی نسبت به سود سهام یا سهم‌الشرکه دریافتی از شرکت‌های سرمایه‌پذیر مشمول مالیات دیگری نخواهند بود». طبق این تبصره، سهام‌داران شرکت‌های خارجی که با ثبت شرکت فرعی در ایران فعالیت می‌نمایند و غالباً سهام و یا سهم‌الشرکه شرکت فرعی را در تملک خود دارند، اعم از آنکه در ایران حضور داشته و یا نداشته باشند، به‌غیر از مالیات ۲۵٪ که به‌عنوان مالیات بر درآمد شرکت پرداخت می‌نمایند، مالیات دیگری از بابت تملک سهام یا سهم‌الشرکه شرکت بر آن‌ها تحمیل نخواهد شد.^۲

۴-۱-۲. رژیم مالیاتی در ترکیه

قانون جدید مالیات شرکت‌ها، شماره ۵۵۲۰، در ۲۱ ژوئن ۲۰۰۶ به تصویب رسید. در این راستا، قانون قبلی مالیات شرکت‌ها، شماره ۵۴۲۲، مورخ ۳ ژوئن ۱۹۴۹ و ضمایم و اصلاحات آن لغو شدند. قانون جدید مالیات شرکت‌ها برخی اصلاحات مهم را اعمال و برخی مفاهیم جدید را وارد قانون مالیات کرده است. با قانون جدید مالیات شرکت‌ها، مقررات مالیات شرکت‌های ترکیه به میزان قابل توجهی، شفاف‌تر و هدفمندتر شد و با استانداردهای بین‌المللی هماهنگ‌تر گردید.

شرکت‌ها در ترکیه، به مالیات‌دهندگان جزء یا کل تقسیم می‌شوند. مالیات‌دهندگان کل، مالیات‌دهندگانی هستند که مراکز تجاری و قانونی آنان در ترکیه است و مشمول مالیات بر

۱. وحید رستمی و ولی اسدزاده، «بررسی حقوقی تأثیر مالیات بر سرمایه‌گذاری خارجی»، پژوهشنامه مالیات، شماره ۳۳، (۱۳۹۶)، ۱۴۹-۱۶۵

۲. مالیات تکلیفی، در اصلاحیه قانون جدید مالیاتی، به‌موجب بند (۲۵) ماده‌واحد قانون اصلاح قانون مالیات‌های مستقیم مصوب ۱۳۹۴/۰۴/۳۱ مجلس شورای اسلامی، از ابتدای سال ۱۳۹۵ حذف شده است.

درآمدشان در سرتاسر جهان هستند. اگر هر دوی مراکز تجاری و قانونی در ترکیه نباشد، شرکت غیر مقیم و مالیات‌دهنده جزء به شمار آمده و تنها مشمول مالیات بر درآمد ایجادشده در ترکیه است. مرکز قانونی در اساسنامه ذکر می‌شود و مرکز تجاری مکانی است که فعالیت های تجاری در آنجا متمرکز است. نرخ پایه‌ی مالیات بر شرکت‌های مقیم و غیر مقیم ۲۰٪ است. افزون بر نرخ پایه، شرکت‌ها باید مالیات تکلیفی^۱ نیز پرداخت کنند که نرخ آن از ۰٪ تا ۲۰٪ متغیر است. سال مالیاتی سال تقویمی است، ولی می‌توان از وزارت دارایی برای یک دوره مالی متفاوت مجوز گرفت.

سود سرمایه معمولاً به‌عنوان بخشی از درآمد عادی شرکت تلقی می‌شود. اصولاً، سود حاصل از فروش سهام به یک شرکت داخلی، به‌وسیله شرکت داخلی یا خارجی مشمول مالیات است. مالیات بر سود حاصل از فروش سهام بین غیر مقیم‌ها (افراد یا شرکت‌ها) برحسب وضعیت حقوقی شرکت دارنده‌ی سهام متفاوت است. وجود معاهدات دوجانبه بین کشور محل اقامت سهامدار غیر مقیم و ترکیه، می‌تواند به اجتناب از مالیات بر سود سرمایه منجر شود، به شرطی که دوره سرمایه‌گذاری^۲ بیش از یک سال باشد. این قضیه به‌طور کلی درباره سود سرمایه‌ی حاصل از فروش سهام در یک شرکت با مسئولیت محدود نیز صادق است. در ترکیه، از سود شعبات، مالیاتی اخذ نمی‌شود. نگاه‌های دائمی شرکت‌های خارجی مشمول مالیات بر سودی هستند که در ترکیه کسب می‌کنند.^۳

افراد مقیم ترکیه، مشمول مالیات بر درآمدشان در سرتاسر دنیا هستند، اما افراد غیر مقیم، تنها مشمول مالیات بر درآمدی هستند که در ترکیه به دست می‌آورند. اتباع ترکیه، مقیم مالیاتی برشمرده می‌شوند، مگر اینکه مدارک کافی مبنی بر اقامت در خارج داشته باشند. اگر خارجیان به مدت شش ماه بی‌وقفه (به‌غیر از زندان و یا مأموریت برای پروژه‌های خاص و موقتی)، در ترکیه اقامت گزینند، مقیم ترکیه محسوب می‌شوند. مالیات بر درآمد از تجارت یا کسب‌وکار، استخدام، خدمات حرفه‌ای، سود سهام و بهره، کشاورزی و اجاره مطالبه می‌شود.^۴

به‌طور طبیعی، هیچ دولتی تمایل ندارد از اخذ مالیات حقه‌ی خود صرف‌نظر کند، لیکن کشورهای از جمله ایران و ترکیه، برای اجتناب از اخذ مالیات مضاعف که تحمل آن قطعاً برای سرمایه‌گذاران بین‌المللی مشکل است، با کشورهای زیادی موافقت‌نامه‌ی اجتناب از مالیات

1. Withholding Tax.

2. Holding Period.

3. PKF International Limited, *PKF Worldwide Tax Guide* (Turkey: Published by PKF International Limited 2017), 1548.

4. PKF International Limited, *PKF Worldwide Tax Guide*, 1550.

موانع و محدودیت‌های قانونی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران و ترکیه / داراب‌پور و خضولو ۲۱

مضاعف منعقد کرده‌اند. قانون موافقت‌نامه بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری ترکیه، به‌منظور اجتناب از اخذ مالیات مضاعف و جلوگیری از فرار مالی در مورد مالیات‌های بر درآمد و سرمایه در تاریخ ۱۳۸۲/۱۰/۲۳ به تصویب مجلس رسیده است.

به نظر در مجموع، قانون مالیاتی ایران برای سرمایه‌گذاران خارجی جذاب‌تر به نظر می‌رسد! ولی این فاکتور به‌تنهایی کافی و وافی برای نیل به مقصود نیست.

۴-۲. امور مربوط به کار اتباع خارجی

بی‌شک، یک شرکت خارجی سرمایه‌گذار در مرحله استقرار خود، با مسئله استخدام کارکنان روبرو خواهد بود. بنابراین، مسئله استخدام کارکنان خارجی در مرحله استقرار و فعالیت سرمایه‌گذار خارجی مطرح خواهد شد. اگر قانون و مقررات اشتغال اتباع خارجی را محدود نماید، سرمایه‌گذاران ممکن است چنین برداشت کنند که قادر نیستند از افراد مجرب مورد نیاز برای سرمایه‌گذاری سودمند بهره‌مند شوند. چنین شرایطی باعث کاهش سود حاصل از شرکت‌های خارجی و در نتیجه، کاهش تمایل آنان برای سرمایه‌گذاری می‌شود.

۴-۲-۱. کار اتباع خارجی در ایران

درباره استخدام پرسنل خارجی در ایران، قانون کار جمهوری اسلامی ایران، به‌عنوان اصلی‌ترین قانون تنظیم‌کننده روابط کارگر و کارفرما، دارای مقرراتی است. طبق ماده ۱۲۸ قانون کار: «کارفرمایان مکلف‌اند قبل از اقدام به عقد هرگونه قراردادی که موجب استخدام کارشناسان بیگانه می‌شود، نظر وزارت کار و امور اجتماعی را در مورد امکان اجازه اشتغال تبعه بیگانه استعلام نمایند». در صورت عدم اخذ نظر وزارت کار، خسارت ناشی از پرداخت هزینه‌های زائد بر عهده خود آنان خواهد بود. طبق ماده ۱۲۰ قانون کار: «اتباع بیگانه نمی‌توانند در ایران مشغول به کار شوند، مگر آنکه یکم، دارای روادید ورود با حق کار مشخص باشند و دوم آنکه، مطابق قوانین و آیین‌نامه مربوطه، پروانه کار دریافت کنند». بنابراین، همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، اشتغال به کار اتباع بیگانه منوط به صدور روادید ورود با حق کار و سپس پروانه کار است.

نکته بااهمیت و ویژه در خصوص اشتغال اتباع خارجی، ماده ۱۲۱ قانون کار است. طبق ماده مزبور، وزارت کار و امور اجتماعی با رعایت شرایط ذیل درباره صدور روادید با حق کار مشخص برای اتباع بیگانه موافقت و پروانه‌ی کار صادر خواهد کرد:

الف. مطابق اطلاعات موجود در وزارت کار و امور اجتماعی در میان اتباع ایرانی آماده‌به‌کار، افراد داوطلب واجد تحصیلات و تخصص مشابه وجود نداشته باشد.

ب. تبعه بیگانه دارای اطلاعات و تخصص کافی برای اشتغال به کار مورد نظر باشد.

ج. از تخصص تبعه بیگانه برای آموزش و جایگزینی بعدی افراد ایرانی استفاده شود.

در تبصره این ماده هم آمده است که احراز شرایط مندرج در این ماده با هیئت فنی اشتغال است. ضوابط مربوط به تعداد اعضا و شرایط انتخاب آن‌ها و شرایط انتخاب آن‌ها و شیوه تشکیل جلسات هیئت به موجب آیین‌نامه‌ای خواهد بود که با پیشنهاد وزارت کار و امور اجتماعی به تصویب هیئت وزیران می‌رسد.

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، هیئت فنی اشتغال اتباع خارجی در راستای موافقت خود با صدور روادید با حق کار اجتماع سه شرط را باید مورد نظر قرار دهد. به نظر می‌رسد با وجود اجتماع شرایط مندرج در بند «الف» و «ب»، تبعه خارجی شرایط لازم را برای موافقت هیئت فنی اشتغال کسب می‌نماید؛ زیرا شرط مندرج در بند «ج» مربوط به آینده است و این امر که از تخصص وی برای آموزش بعدی افراد ایرانی استفاده خواهد شد یا نه در وهله‌ی نخست قابل احراز نخواهد بود. در نهایت، شاید بتوان این حق را برای هیئت فنی اشتغال و یا وزارت کار در نظر گرفت که از تبعه خارجی یا کارفرما، در خصوص آموزش بعدی افراد ایرانی، تعهد اخذ نماید. این سخت‌گیری که وزارت کار برای حضور و استخدام برخی از کارکنان خارجی از خود نشان می‌دهد برای بسیاری از سرمایه‌گذاران نامطلوب است. به‌رغم تمایل شدید وزارت کار در خصوص صیانت از نیروی کار داخلی، باید به این مسئله نیز توجه شود که حضور شرکت‌های خارجی سرمایه‌گذار تا چه حد می‌تواند در اشتغال‌زایی و تولید کار برای نیروی کارگر داخلی غیرماهر مؤثر باشد.

۴-۲-۴. کار اتباع خارجی در ترکیه

آیین‌نامه وزارت کار و تأمین اجتماعی ناظر بر استخدام پرسنل خارجی در سرمایه‌گذاری‌های مستقیم خارجی در ترکیه، از سوی وزارت کار و تأمین اجتماعی تصویب شده و در تاریخ ۶ سپتامبر ۲۰۰۳ به اجرا درآمده است. ماده ۱۵ این آیین‌نامه یادآوری می‌کند که سرمایه‌گذاری‌های موضوع این قانون، لزوماً به معنای اعطای مجوز کار به پرسنل خارجی نیست.

قاعده کلی این است که اتباع کشورهای خارجی، برای شروع به کار در ترکیه باید سه مجوز ذیل را داشته باشند: مجوز کار از وزارت کار و تأمین اجتماعی، ویزای کار در هنگام ورود به کشور و مجوز اقامت که این مجوز باید یک ماه پس از ورود به ترکیه، اما پیش از شروع به کار، از پلیس محلی گرفته شود. کسب این مجوزها تنها در صورتی کارایی دارد که شرایط عمومی استخدام پرسنل خارجی نیز وجود داشته باشد. البته وزارت کار و تأمین اجتماعی می‌تواند برای اتباع

موانع و محدودیت‌های قانونی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران و ترکیه / داراب‌پور و خضریو ۲۳

کشورهای عضو اتحادیه اروپا، مجوز کار استثنایی صادر کند. ماده ۸ آیین‌نامه، شرایط کاری منعطف‌تری را برای شهروندان اتحادیه‌ی اروپا و همسر و فرزندان آنان فراهم می‌کند. شرایط عام (غیر استثنایی) اعطای مجوز کار موارد ذیل است:

- بهموجب ماده ۱۴ قانون اجازه کار خارجیان، تحت شرایط ذیل اجازه کار خارجیان رد می‌شود:
- الف. وضعیت بازار کار و توسعه در امور کاری و همچنین تغییرات در اوضاع اقتصادی در رابطه با استخدام برای دادن اجازه کار مناسب نباشد.
  - ب. شخصی در این کشور با همان مهارت‌هایی که خارجی دارد، طی چهار هفته پیدا شود که قادر به انجام شغلی باشد که فرد خارجی تقاضایش را داده است.
  - پ. در صورتی که خارجیان دارای اجازه اقامت معتبر نباشند.
  - ت. درخواست قبلی خارجیان رد شده باشد و درخواست مجدد برای کار را در همان محل، کار یا شغل طی یک سال پس از رد شدن، بدهد.
  - ث. استخدام خارجیان، امنیت ملی ترکیه، نظم عمومی، امنیت کلی، نفع عمومی، اخلاق و بهداشت عمومی را به خطر بیندازد.

وزارت کار و تأمین اجتماعی باید این نوع مجوز کار را ظرف مدت نود روز از تقدیم درخواست، پاسخ دهد. با توجه به موارد یادشده، حتی اگر قانون به‌طور قابل توجهی شرایط کار اتباع خارجی را بهبود بخشد، بازهم مقامات ترکیه تعصب خاصی در حمایت از کار اتباع داخلی، از خود نشان می‌دهند.^۱

به نظر نمی‌رسد تفاوت چندانی از باب حمایت از کار اتباع داخلی بین دو کشور وجود داشته باشد که به‌رغم نیاز به سرمایه‌گذاری خارجی، این سخت‌گیری‌ها در هر دو کشور، ثمرات مطلوبی به بار نمی‌آورد.

۵. مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها و کنترل و نظارت بر آن‌ها

تعهد سرمایه‌گذار خارجی به حفظ منافع عمومی دولت میزبان در قالب «مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها»^۲ تبلور می‌یابد. «مسئولیت اجتماعی شرکت» دکترونی است که بر اساس آن یک شرکت نه تنها در مقابل سهامداران خود، بلکه در مقابل کسانی که منافع یا نگرانی‌هایی درباره فعالیت‌های شرکت

---

1. Bidault Helene, *Employment of Expatriates in FDI by Turkey and France Comparison Study*, (Turkey: Published by ADMD Law Office, 2012), 19.

2. Corporate Social Responsibility (CSR).

یا اثرات آن دارند نیز متعهد است و باید نگرانی‌های آنان را نیز در نظر بگیرد.^۱ تبیین مفهوم مسئولیت اجتماعی کاری دشوار است؛ زیرا طیف بالقوه وسیعی از مفاهیم، حمایت از حقوق کارگران و حفظ محیط‌زیست گرفته تا استانداردهای اساسی، اخلاقی و حقوق بشر را در برمی‌گیرد. بنا به تعریف شورای جهانی تجارت برای توسعه پایدار، مسئولیت اجتماعی شرکت عبارت است از: «تعهد مستمر شرکت‌ها به رفتار اخلاقی و مشارکت در توسعه اقتصادی ضمن بهبود کیفیت زندگی کارگران و خانواده‌های آن‌ها، جامعه محلی و کل اجتماع».^۲

فعالیت شرکت‌های چندملیتی در سطوح مختلف ملی، منطقه‌ای و جهانی صورت می‌پذیرد، اما به دلیل وجود نداشتن توافقات مؤثر منطقه‌ای یا جهانی در این زمینه، هنوز قانون ملی به‌عنوان مهم‌ترین عامل کنترل و تنظیم‌کننده فعالیت‌های شرکت‌های چندملیتی به‌شمار می‌آید. طبق اصل حاکمیت کشورها، یک کشور حق دارد تا بر فعالیت‌های شرکت‌های فراملی در قلمرو حاکمیت خود نظارت نماید و آن را قاعده‌مند سازد تا از مطابقت فعالیت‌های یادشده با قوانین، قواعد حقوقی و سیاست‌های اقتصادی و اجتماعی خود اطمینان حاصل کند. بنابراین، کشورهای میزبان در صورت دارا بودن انگیزه و توان کافی، قادر به قاعده‌مندسازی فعالیت‌های شرکت‌های چندملیتی در قلمرو خود خواهند بود.

۱-۵. مسئولیت اجتماعی شرکت‌های فراملی در ایران

هم‌اکنون در ایران، قانونی خاص که به‌طور مستقیم بیانگر مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها باشد، وجود ندارد، اما مصادیق مرتبطی در قوانین مختلف، از جمله قانون اساسی، قانون کار و قانون نفت جمهوری اسلامی ذکر شده است.

۲-۵. مسئولیت اجتماعی شرکت‌های فراملی در ترکیه

در ترکیه نیز قانونی خاص که به‌طور مستقیم، بیانگر مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها باشد، وجود ندارد، اما در لایه‌های قوانین ملی مقرراتی وجود دارد که با مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها مرتبط است؛ از جمله قانون اساسی، قانون شماره ۴۰۷۷ درباره حمایت از مصرف‌کنندگان، قانون محیط‌زیست شماره ۲۸۷۲ و قانون اتحادیه‌های کارگری شماره ۲۸۲۱.

1. Carroll, Archie B. & Brown, Jill A. *Corporate Social Responsibility: A Review of Current Concepts*, (Research and Issues. U.K.: Emerald Publishing Co. August 2018), 44-46.

2. Rafael Peels, Elizabeth Echeverria M. Jonas Aissi, Anselm Schneider, *Corporate social responsibility in international trade and investment agreements: Implications for states, business and workers*, (International Labour Office, April 2016).

موانع و محدودیت‌های قانونی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران و ترکیه / داراب‌پور و خضولو ۲۵

ترکیه توانسته است با امضا و الحاق به معاهدات و کنوانسیون‌های بین‌المللی، استاندارد بالاتری برای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها قائل شود. برخی از این معاهدات و کنوانسیون‌ها عبارت‌اند از: اعلامیه‌ی جهانی حقوق بشر، کنوانسیون حقوق کودک، دستورالعمل OECD برای شرکت‌های چندملیتی و کنوانسیون‌های سازمان بین‌المللی کار از قبیل کنوانسیون دستمزد مساوی (۱۹۵۱) و کنوانسیون تبعیض در استخدام و اشتغال (۱۹۹۴). از آنجا که این کنوانسیون‌ها عمدتاً حقوق اساسی بشر را به‌ویژه درباره حقوق کار و حذف کار کودک پوشش می‌دهند، همگی برای ایجاد استانداردهای رفتاری مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها، مفید فایده فراوان هستند. مذاکرات عضویت در اروپا نیز محرکی قوی برای گسترش مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها در ترکیه است.^۱ در این راستا، ایران متأسفانه در عضویت در کنوانسیون‌های مختلف مفید موفق نبوده است.

نتیجه‌گیری

در سال‌های اخیر، کشور ایران در کنار دیگر کشورهای جهان، با اعطاء امتیازات ویژه سرمایه‌گذاری، برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی تلاش‌های زیادی انجام داده است. به‌رغم این تلاش‌ها، با توجه به پتانسیل‌های فراوان، ظرفیت‌ها و موقعیت ژئواستراتژیک ایران در مقایسه با کشورهای همسایه از جمله ترکیه، نتیجه‌شایانی حاصل نشده و میزان جذب سرمایه‌گذاری خارجی ایران در مقایسه با توانمندی‌های آن بسیار پایین بوده است. موانع و محدودیت‌های جذب سرمایه‌گذاری خارجی محدود به موانع و مشکلات قانونی نمی‌شود. هر بار که تحریمی صورت می‌پذیرد یا مشکلی حادث می‌شود، این تحریم‌ها و مشکلات، به‌مثابه کانال‌های عبوری عمل می‌کند که سرمایه‌های خارجی را از ایران دور و به کشورهای دیگر، از جمله ترکیه، هدایت می‌کند. فاکتورهای اجتماعی، اقتصادی و به‌ویژه سیاسی امنیتی، ولو اینکه قانون هم کامل و جدید و مطلوب باشد، فرار سرمایه از ایران را تشدید می‌کند که این فاکتورها را نباید نادیده گرفت.

قوانین مختلف نیز مانند دیگر فاکتورها می‌تواند باعث جذب یا دفع سرمایه شود. قوانین ایران تاکنون به‌جز در برخی موارد که در متن پژوهش مطرح گردید، چندان برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی مطلوب نبوده است:

۱. ایران، در مقایسه با ترکیه، از روش استصوابی برای پذیرش سرمایه‌های خارجی استفاده می‌نماید. شایسته است قانون‌گذار ایران به‌جای افزودن بر حیطه اختیارات کارکنان دستگاه‌های

1. Ayub, Mahmood, *Turkey Corporate Social Responsibility Baseline Report* (Turkey: Published by Corporate Social Reporting Association, 2008), 52- 48.

اجرائی آن‌هم به صورت کلی و مبهم، در گام نخست، شرایط حضور سرمایه‌گذاران خارجی را در متن قانونی شفاف کند و در گام دوم این شرایط را تسهیل نماید. دولت ترکیه برای جذب هرچه بیشتر سرمایه‌های خارجی، مجموعه‌ای از تغییرات ساختاری را در قوانین خود انجام داده و قانون جدید سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (در سال ۲۰۰۳) را تصویب کرده است. این تغییر اساسی باعث شده است تا سیستم گزینشی و استصوابی قدیمی در جذب سرمایه‌گذاری به سیستم استطلاعی و تسهیل و نظارت کلی تبدیل شود و سرمایه خارجی بیشتری جذب ترکیه گردد.

۲. در فعالیتهایی که در انحصار دولت ایران است نیز قانون ایران چندان مطبوع نیست؛ زیرا یکم اینکه، سرمایه‌گذار باید یکی از ترتیبات قراردادی خاص را با یک دستگاه دولتی مذاکره و منعقد نماید که امر ساده‌ای نیست؛ چون ممکن است آن دستگاه دولتی با بی‌سلیقگی، شرط و شروط زیادی را مقرر نماید. دوم اینکه، انعقاد قرارداد با دستگاه‌های دولتی مستلزم طی تشریفات زیاد و از جمله رعایت قانون حداکثر استفاده از توان داخلی است. این در حالی است که در ترکیه، نقش دولت به‌طور عمده به توسعه زیرساخت و ارائه خدمات عمومی محدود شده و دولت از دخالت در همه جوانب اقتصاد خودداری کرده است.

۳. تا آنجا که به استملاک اموال غیرمنقول مربوط می‌شود، قوانین ایران چندان مطلوب سرمایه‌گذاران خارجی نیست و اجازه استملاک برای اشخاص حقیقی را جز در موارد محدود نمی‌دهد. لیکن، این مشکل از طریق ثبت شرکت ایرانی، ولو با سهام صد در صد خارجی، حتی بدون مجوز، قابل حل است؛ یعنی اشخاص حقوقی خارجی می‌توانند به هر میزان که برای اجرای پروژه نیاز است، به نام این شرکت و صرف نظر از تابعیت سهامدار، اموال غیرمنقول را تملک نمایند. این موضوع به‌گونه‌ای شایسته، در دید سرمایه‌گذاری خارجی قرار داده نشده است.

۴. نباید منکر شد که به‌رغم کاستی‌های فراوان در قوانین ایران، قانون مالیات در این زمینه وضعیت مطلوب‌تری دارد. در اصلاحیه قانون مالیات ۱۳۹۴، سعی بر آن بوده است که مالیات‌ها اثر منفی چندانی بر انتظارات سرمایه‌گذاران از سودآوری سرمایه‌گذاری آن‌ها نداشته باشد، بلکه سرمایه‌گذاران در امور تولیدی از انگیزه‌های مالیاتی مؤثری برخوردار گردند. قانون مالیات‌های ترکیه به‌شدت رقابتی است و از استانداردهای بین‌المللی تبعیت می‌کند. به نظر می‌رسد ایران نیز باید مفاهیم جدید مالیاتی و قواعد استاندارد مربوط به آن‌ها را که به‌ویژه برای فعالیت شرکت‌های چندملیتی لازم است، وارد قوانین مالیاتی خود نماید. همچنین، استفاده از الگوهای کارآمد مالیاتی، مانند الگوی کشورهای عضو سازمان جهانی توسعه می‌تواند در رفع کمبود مقررات مالیاتی در ایران مؤثر باشد.

۵. تا آنجا که به قوانین کار مربوط می‌شود، هر دو کشور ایران و ترکیه سخت‌گیری‌های زیادی در قانون کار خود، در برابر اتباع خارجی و به‌ویژه سرمایه‌گذاران خارجی دارند. مدنظر قرار دادن این نکته که در اکثر موارد، صرفه و صلاح اقتصادی سرمایه‌گذاران خارجی در استفاده از نیروی کار بومی کشور میزبان است، سرمایه‌گذار خارجی در صورت عدم وجود نیروی کار ماهر در داخل، متقاضی استفاده از نیروی کار غیربومی خواهد شد. بنابراین، بازبینی قانون کار و ایجاد تمهیداتی برای نیروی کار ماهر خارجی سرمایه‌گذاران خارجی در راستای پیشبرد پروژه سرمایه‌گذاری ضروری به نظر می‌رسد. ضمن اینکه ایران، برای اشتغال نیروی کار ماهر و متخصص خارجی، شرایط سخت‌گیرانه‌تری دارد و با توجه به وضع موجود بازار کار، برای افراد متخصص دارای تحصیلات، عملاً اجازه اشتغال به نیروی کار ماهر خارجی را نمی‌دهد.

۶. درباره مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها باید عنوان کرد که در هیچ کجای دنیا، قربانی کردن سلامت و حیات انسان‌ها و کمال یکپارچگی و پایداری محیط‌زیست با هدف کسب سود، مجاز و پذیرفته نیست؛ اگرچه در ایران و ترکیه، جز مواد پراکنده‌ای در قوانین مختلف، از جمله قانون اساسی، قانون خاصی که مختص مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها باشد، وجود ندارد، ترکیه با عضویت در کنوانسیون‌های متعدد و التزام به دستورالعمل‌های بین‌المللی، در این زمینه، نزدیک به استانداردهای جهانی عمل می‌کند؛ هرچند رعایت این موارد سخت‌گیری بیشتری برای سرمایه‌گذاران دارد، اما در راستای رعایت مصالح مصرف‌کنندگان داخلی مفید فایده فراوان است.

در مجموع، ترکیه افزون بر ایجاد محیط اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی مناسب، توانسته است با وضع قوانین مفید و مطلوب سرمایه‌گذاری، اجرای اصول تجارت آزاد، استقرار بازارهای پویای سرمایه و تسهیل معاملات سرمایه‌گذاران، برخلاف ایران، به صورت محیط سرمایه‌گذاری جذاب و نویدبخشی درآمد و اقتصاد پرشتاب مناسب‌تری را پی‌ریزی کند. هر کشور دموکراتیک که قادر به وضع قوانین مطلوب بدون برخورد با موانع عقیده‌ی قدما باشد، می‌تواند راه گسترش اقتصادی را به شرط آماده بودن دیگر شرایط از جمله اوضاع سیاسی، سریع‌تر طی نماید. ادعا می‌شد که تحریم‌های بین‌المللی علت عمده عدم جذب سرمایه‌گذاری خارجی در ایران است. عدم تغییر چشم‌گیر آمارهای سرمایه‌گذاری خارجی نشان داد که پس از لغو تحریم‌ها نیز سرمایه‌گذاران چندان به سرمایه‌گذاری در ایران راغب نشده‌اند. پس در کنار عوامل اجتماعی و سیاسی دیگر داخلی، قواعد و مقررات قانونی نیز باعث عدم تمایل سرمایه‌گذاران خارجی به سرمایه‌گذاری در ایران شده است.

کتابنامه

الف. کتب و مقالات

الف-۱: فارسی

- اخلاقی، بهروز. «سخنی درباره آینده سرمایه‌گذاری خارجی در ایران، بررسی اجمالی علل و موانع پیشرفت»، نشریه دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره ۴۷، (۱۳۷۹).
- اشمیتوف کلایو ام، حقوق تجارت بین‌الملل، ترجمه بهروز اخلاقی و دیگران، چاپ سوم، جلد دوم، تهران: سمت، ۱۳۹۱.
- امانی، علی و غلام‌حسین دوانی. «مسئولیت اجتماعی راهبری شرکتی پایداری شرکتی و قوانین ایران»، نشریه حسابداری، شماره ۲۰، (۱۳۹۱): ۷۴-۸۰.
- واقف بهروزی مفروزلو، علیرضا سلطانی، و مسعود میرزایی. «بررسی موانع و محدودیت‌های داخلی سرمایه‌گذاری خارجی در ایران (مطالعه میدانی ۳۰۰ طرح سرمایه‌گذاری خارجی تحت پوشش قانون سرمایه‌گذاری)»، نشریه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، شماره ۷۴، (تابستان ۱۳۹۴).
- پژویان، جمشید. «چالش‌های نظام مالیاتی در اقتصاد ایران»، مجله مجلس و پژوهش ۱۱، شماره ۴۵، (۱۳۸۳): ۱۱-۲۶.
- حاتمی، علی و اسماعیل کریمیان. حقوق سرمایه‌گذاری خارجی در پرتو قانون و قراردادهای سرمایه‌گذاری، تهران: تپسا، ۱۳۹۳.
- حاجی‌نوروزی، شیما و همکاران. ترکیه چشم‌انداز تجارت و سرمایه‌گذاری، تهران: اندیکا، ۱۳۸۹.
- حدادی، سیدمهدی. «تحولات حقوق حاکم بر رفتار با سرمایه‌گذاری خارجی»، مجله مجتمع آموزش عالی قم ۲، شماره ۶، (تابستان ۱۳۷۹): ۲۳۷-۲۶۲.
- حسیبی، به‌آذین. «حداقل استاندارد بین‌المللی و حمایت از سرمایه‌گذاران خارجی»، نشریه حقوق، پژوهش حقوق عمومی، شماره ۳۳، (۱۳۹۰): ۴۶-۸۲.
- حسیبی، به‌آذین. دولت و سرمایه‌گذاران خارجی استانداردهای بین‌المللی، چاپ یکم، تهران: شهر دانش، ۱۳۹۰.
- داراب‌پور، مهرباب و پانزده تن از دانشمندان حقوق. اصول و مبانی حقوق تجارت بین‌الملل، چاپ چهارم، تهران: گنج دانش، ۱۴۰۱.
- دلرز، رولف؛ کریستف شرور. اصول حقوق بین‌الملل سرمایه‌گذاری، ترجمه سیدقاسم زمانی و به‌آذین حسیبی، چاپ اول، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۱.

موانع و محدودیت‌های قانونی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران و ترکیه / داراب‌پور و خضریو ۲۹

سازمان توسعه تجارت ایران. راهنمای تجارت با کشور ترکیه، چاپ یکم، تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی، ۱۳۸۷.

سازمان توسعه تجارت ایران، گزارش کشوری ترکیه، تیرماه ۱۳۸۸.

شیروی، عبدالحسین. حقوق تجارت بین‌الملل، تهران: سمت، ۱۳۹۷.

طلابکی طرقي، اکبر و يحيى مزروعى ابيانه. «بررسی لزوم قانون‌گذاری جدید در خصوص تملك اموال غیرمنقول توسط اتباع بیگانه»، فصلنامه بررسی‌های حقوق عمومی ۱، شماره ۲، (زمستان ۱۳۹۱): ۱۲۳-۱۵۲.

فتحی‌نژاد، شهرام و داود سیفی اردبیلی. حقوق سرمایه‌گذاری خارجی، چاپ یکم، تهران: سازمان انتشارات دانشگاهی، ۱۳۹۲.

فدوی، سلیمان. «بررسی استملاک اموال غیرمنقول توسط اتباع بیگانه در ایران (۲)»، ماهنامه کانون، شماره ۳۹، (دی و بهمن ۱۳۸۱): ۱۱-۱۸.

لوونفلد، آندریاس. حقوق بین‌الملل سرمایه‌گذاری، ترجمه محمدجعفر قنبری جهرمی، چاپ اول، تهران: جنگل، جاودانه، ۱۳۹۰.

مهدوی، ابوالقاسم. رشد اقتصادی و سرمایه‌گذاری، چاپ اول، تهران: جنگل، ۱۳۸۴.

میراسکندری، مجید. «مالیات شرکت‌های سرمایه‌گذاری و مشکلات آن»، نشریه حسابداری ۱۳، شماره ۱۲، (اسفند ۱۳۷۷): ۴-۷.

رستمی، وحید و ولی اسدزاده. «بررسی حقوقی تأثیر مالیات بر سرمایه‌گذاری خارجی»، پژوهشنامه مالیات ۳۳، (بهار ۱۳۹۶).

الف-۲: لاتین

Andreas, F. Lowenfeld. *International Investment Law*. Translated by Ghanbari Jahromi Mohammad Jafar, Tehran: Jangal Javdaneh Publication, 2012.

Basar, Mehmet and Tosunoglu Sebnem. "EU Integration Process: Will Turkey Overcome the FDI Obstacles?" *Managing Global Transitions* 4. no. 2 (Summer 2006).

Battat, Joseph. *Investment Law Reform*, the World Bank Group, 2010.

Bidault, Helene. "Employment of Expatriates in FDI by Turkey and France Comparison Study". *ADMD Law Office*, 2012.

Çarko, Ali, and Rubin Lu Barry. *Turkey and the European Union: Domestic Politics, Economic Integration and International Dynamics*, Turkey: Taylor & Francis e-Library, 2005.

- Carroll, Archie B., and Brown, Jill A. *Corporate Social Responsibility: A Review of Current Concepts, Research and Issues*. U.K.: Emerald Publishing Co., August 2018.
- Clive M. Schmittoff Translated by Behrouz Akhlaghi and others, *International Trade Law*. 3rd Edition, Tehran: SAMT, 2012.
- Durukan, Levent. *Turkey Legal Provisions*, Turkey: Published by Embassy of Switzerland.
- Duygu, Cecen Yaygir. "The Evolutionary Structure of the Foreign Direct Investment Law of Turkey", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C.*, 2013.
- Golub, S. S. "Measures of Restrictions on Inward Foreign Direct Investment for OECD Countries", *OECD Economics Department Working Papers*, OECD Publishing, 2003.
- Güneş, Koca. "Model of ADR Mechanism for Turkey in Regards to Consumer Disputes in Telecommunications", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XIV, Y.*, 2010.
- Hajinorouzi, Shima, and others. *Turkey Perspective of Trade and Investment*. Tehran: Andik, 2010.
- Haluk, Olcay. "Acquisition of a Real Estate or Limited Rights in Rem over a Real Estate by Foreign Investors in Turkey as the Latest Amendments Made in Land Registry Law", *Legal News Bulletin Turkey*, 2013.
- Jacobs, Scott, and Coolidge Jacqueline. *Reducing Administrative Barriers to Investment*, Washington DC: The World Bank, 2006.
- Kahraman, Abdulkadir. *Investment in Turkey 2017*. Turkey: KPMG Turkey's Tax Practice, 2017.
- Korkmaz, Hazal. "To Boost Foreigners' Real Estate Acquisition", *Legal News Bulletin Turkey*, 2013.
- Lovatt, Debbie. *Turkey since 1970 Politics, Economics and Society*. Palgrave, Publishers Ltd, 2001.
- Mark, Tyler. *Annual Product Recall*. Turkey, 2017.
- Matus, Mario. *Trade Policy Review Mechanism*. World Trade Organization (WTO), 2017.
- Muhittin, Ataman. *Turkey, July 15 Coup Attempt in Turkey, Context, Causes and consequences*. Turkey: Turkuvaz Haberleşmeve Yayıncılık A.Ş., 2017.

- Onur Gulsaran Biricik Bengisu Dincer. *New Principle in Turkish Law Governing the Acquisition of Immovable Property by Foreign Investors*, Published by Cerrhoglu Law Firm. 2012.
- Ozlem, Kizil, Voyvoda, GulIncesulu, AyseBicer. *Foreign Investment Review Mergers National Interest & National Security in 26 Jurisdictions World Wide*. Turkey: Law Business Research Ltd, 2012.
- Ozsel Funda, Aybek Pinar. *Amendments to the Laws Regarding Real Estate Acquisition in Turkey by Foreign Capital Companies*, Istanbul: Bener Law Office, November 2008.
- PKF Worldwide Tax Guide*. Turkey: PKF International Limited, 2017.
- Rafael, Peels, Elizabeth Echeverria M. Jonas Aissi, and Anselm Schneider. *Corporate Social Responsibility in International Trade and Investment Agreements: Implications for States, Business and Workers*. International Labor Office, April 2016.
- Republic of Turkey, Prime Ministry, "Privatization Endeavor in Turkey", *the Turkish Economy Privatization Administration*, 2010.
- Rudolf, Dolzer, and Christoph Schreuer, Translated by Behazin Hasibi Seyyed Ghasem, 2012. *Principles of International Investment Law*. 1st Edition, Tehran: Shahr Danesh.
- Sornarajah, M. *The International Law on Foreign Investment*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Stephen, S.Golub. *Measures of Restrictions on Inward Foreign Direct Investment for OECD Countries*. OECD Economic Department Working Papers, Published by OECD, 2003.
- Taspinar, Omer. *Turkey's Middle East Policies between Neo-Ottomanism and Kemalism*. Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace Publications Department, 2008.
- Trade Promotion Organization of Iran. *Country Commercial Guide Turkey*. Tehran: Commercial Printing and Publishing, 2008.
- Trade Promotion Organization of Iran. *Turkey Country Report*, 2009.
- Ünal Arslan, N. Zeynep Ökten. "The Relations Between FDI and Democracy: Evidence from Turkey", *International Research Journal of Finance and Economics*, Euro Journals Publishing, Inc. 2010.
- UNCTAD *International Investment Agreements: key Issues*, Vol. II. New York and Geneva: United Nations Publication, ITE/IIT/20044/10(Vol. II), 2005.

United Nations Conference on Trade and Development, *World Investment Report 2017 Investment and New Industrial Policies*, UNITED NATIONS PUBLICATION, Geneva: United Nations, 2017.

United Nations Conference on Trade and Development, *World Investment Report 2018 Investment and New Industrial Policies*. Geneva: United Nations Publication, 2018.

United Nations Conference on Trade and Development, *World Investment Report 2019, Investment and New Industrial Policies*. Geneva: United Nations Publication, 2019.